

130 ГОДИНИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА АСЕНОВГРАД ОТ ОСМАНСКО ВЛАДИЧЕСТВО



РУСКО-ТУРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА- ГРАНИЦА МЕЖДУ ДВЕ ЕПОХИ

1878-2008

ПАМЕТНИ РЕЛИКВИ ОТ ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА 1877-1878 ГОДИНА В СМОЛЯНСКА ОБЛАСТ

Златка Петрова – РИМ „Стою Шишков” – Смолян

Освобождението на България от петвековно османско владичество е едно от най-паметните събития в хилядолетната история на българския народ. За това паметно събитие в нашата и европейска историопис са написани над 4 000 научни монографии, студии, статии и научни съобщения. 1 Въпреки това тази голяма тема не е изчерпана и към нея винаги могат да се прибавят нови изследвания и документи със приносно значение.

В средата на януари 1878 година Руско-турската война е в заключителна фаза. Войските от западния отряд на генерал Гурко, които преследват отстъпващата армия на Сюлейман паша, достигат подножието на Родопите. Разбитите турски табори отстъпват на юг към Бяло море. Насочилите се след тях турски части извършват тежък зимен поход, който по трудност не отстъпва на преминаването на Балкана и е изпълнен с примери на героизъм и мъжество.

Руската армия прекосява Родопите по направление Хасково – Кърджали – Момчилград и Асеновград – Смолян – Златоград. На 12 януари 1878 година Кавказката кавалерийска бригада на генерал Черевин, в състав от осем сотни, настъпва от Асеновград в посока Бачково – Павелско – Хвойна – Чепеларе – Устово – Рудозем – Златоград – Димотика. Освобождението на Родопите, дошло в резултат на този поход има своето важно стратегическо значение. Насочването на руските войски в това направление е пряко свързано с общото движение на цялата армия към Одрин и Цариград. Елитната турска армия на Сюлейман паша, е извадена от строя. Преследването и през Родопите не позволява да се организира. Русите завземат и планинските проходи, не дават възможност на противника да застраши десния фланг на руската армия по пътя и към Цариград. 2

Освободителния поход в Родопите има своето място и в летописа на солидарността и братството между българския и руския народ. Навсякъде местното население в селищата Павелско, Орехово, Хвойна, Чепеларе, Момчиловци, Устово, Райково и Смолян посреща с радост и признателност освободителните руски войски.

На 17 януари 1878 година камбаните на двете устовски църкви известяват навлизането на руските части. „Радостта беше неописуема – разказва големият родопевед Стою Шишков – миналото се забрави. Това бе пръв път от векове, когато руски крак стъпваше в сърцето на Родопите”.

Във фондовете на Исторически музей – Смолян се съхраняват ценни реликви, оръжие и наградни отличия, непосредствено свързани с бойния път на Казашката кавалерийска бригада под командуването на генерал Черевин.

В настоящето научно съобщение условно те ще бъдат представени в две групи. Реликви, съхранявани в РИМ и другите музейни сбирки на територията на Смолянска област. И втора група реликви, съхранявани в частни колекции.

Сред тях особен интерес представлява запазеното в колекция „Оръжие” при РИМ „Стою Шишков” руско бойно огнестрелно и хладно оръжие. Това са пушките образец „Кринка” (1864 г., кал. 15, 24 мм) и „Бердана – 2” (1870 г., кал. 10, 67 мм). 3 „Кринката” е и първото оръжие на българската армия след Освобождението. Също така револвери „Смит и Уесън” (обр. 1870 г., кал. 10, 67 мм), известни като руски „Образец №3”, които са

на въоръжение в руската армия от 1871 година. С този „Модел 3“ били въоръжени офицерския и сержантския състав на Опълчението и редовия състав на артилерията. 4

Хладното оръжие е представено от руски пожове – тесапи и трилинейни щикове от пушка образец „Крипка“. 5 Особено ценна и интересна е казашката сабя „Златоуст“. Тя е тип „Дон“ с надпис „ГН.П“, с право острие с два улея и фабрични номера 16 и 89 на острието и дръжката. 6

Други ценни реликви са уникалните казашки стремепа и оригиналният тулски самовар. 6 Тези ценни реликви и оригинални предмети, непосредствено свързани с бойния път на руските освободители в Родопите бяха експонирани в „Казашката къща“. Това е къщата на известния устовски търговец Стою Келевски, в която през януари 1878 година квартирува казашка част от II полк на Първа сотня с есаул Пархоменко. И до днес от вътрешната част на вратата на гостната стая направен с нож стои неговия надпис:

„Здесь квартировалъ
Кучинскимъ казачье
II полком 18 января 1878 года
Командирь – I-и сотня
Есаул А. Н. Пархоменко.“

За бойните подвизи на тази Първа сотня четем в походния дневник на командувачия Кавказката бригада генерал Тутолмин. Тя участва в тежки бойни действия при Плевен – Търново, продължава по линията Пловдив, Асеновград, Наречен, Хвойна, Чепеларе... На 17-18 януари 1878 година достигат Устово.

За съжаление по Закона за реституция с решение на ВАС от 1994 година на тази уникална музейна къща – символ на родопската признателност към руските освободители се върна на наследниците. Музеят бе закрит, а експонатите прибрани във фонда на отдел „История на България XV-XIX век“ и „Оръжейната колекция“ на музея. Във връзка с Националният празник на Република България 3 март тези ценни реликви се експонират в Изложбените зали на Исторически музей – Смолян. Също се включват и в модули на музейните образователни програми и предизвикват голям интерес сред учащите се и обществеността в Смолянска област.

Изключително ценна в оръжейната колекция при музея е единствено оцелялата през годините и предадена от наследниците на известния устовски патриот свещеник Атанас Келпетков, секретар на дружината на Петко войвода в музея пушка образец „Уинчестър“ (образец 1866 г., кал. 11 мм) на известния тракийско-родопски Петко войвода. 7

По спомените на неговия четник Никола Капитанов от с. Широка лъка единствено Войводата е притежавал такова модерно за времето си оръжие. След разпускане на дружината пушката е укрита от Атанас Келпетков. През 1923 година при разрушаване на старата къща на Келпетков е намерена и прибрана от уста Петко Христов и се съхранява в рода му в Райково до 1952 година. След това е предадена в Историческия музей. Сбъдват се предсмъртните думи на Атанас Келпетков: „Пазете пушката на кашита! Петко войвода! Тя е веществена памет на човек, превърнал живота си в подвиг в името на Отечеството“.

Това паястипа е много модерна и рядък образец пушка с историческа и антикварна стойност, американско производство и има много малко такива образци оцелели до наши дни.

През зимата на 1878 година, още преди русите да настъпят по тези земи, Петко завзема Мароня и установява свободна територия. Това обстоятелство има голямо стратегическо значение. Целта му била да изчака руските войски и им предаде областта. Но не дочакал, защото те влезли в Гюмюрджина една седмица след примирието, според което Гюмюрджинска околия включва и град Мароня оставали вън от демаркиционната линия в турска територия. В продължение на две години войводата организира и ръководи въоръжени отряди в Родопите – Ивайловградско, Смолянско, Кърджалийско и Хасковско.

Какво е целият Петко Киряков в борбата си срещу турските части в Западната Родопска област след като знаел, че по силата на Сан Стефанския и Берлински договори тези земи са загубени за България. Отговорът на този въпрос е в основната задача на Петко и неговата дружина, която била да защитят преди всичко родопското население от Сенклеровите метежници и да подпомогнат руските части в освободителния поход. Петко и неговите четници борейки се за Родопите продължавали да се надяват, че не е далече времето, когато всички български земи ще бъдат обединени.

След това отново прехвърля дейността си в района на Чепеларе и Ахъчелебийско. В продължение на девет месеца капитан Петко се бори против решенията на Берлинския договор съвместно с руските власти и българските комитети „Единство“. Двегодишната борба на войводата в подкрепа на руските освободителни войски е връхната точка в близо 17 – годишната хайдушка и революционна дейност на капитан Петко Киряков. За заслуги във войната той е награден с имение в Киевска губерния и му е присвоено званието капитан от руската армия. Паметна е и една от малкото оцелели снимки на този „родопски юнак“ във войводската си униформа, който през 1878 година „се фотографира по желание на императорския руски комисар княз Дондуков Корсакович“. 8

Интересни са и образците от колекция „Трофейно оръжие“ на Исторически музей – Смолян – турско огнестрелно и хладно оръжие от Руско-турската война 1877-78 година. Армията на Османската империя е въоръжавана предимно с модерно за времето американско и английско оръжие. Освен оригиналните системи се срещат и реконструирани по западни образци „Снайдер“, „Ремингтон“ и „Хепри-Уинчестър“ (1866 г., кал. 11 мм). 9 Хладното оръжие е представено от редки образци турски бойни саби и ножове „каракулаци“. 10

Особено ценни и интересни образци на руско хладно оръжие се съхраняват и в частните колекции на оръжейните колекционери от Смолянския Регионален клуб „Традиция“. Той е първият от учредените в България след Националния в София през 1993 година.

С голяма историческа стойност са и наградните отличия, в другата голяма колекция на РИМ „Стою Шишков“ „Фалеристика“ от „Дарение от о.з.полк. Райчо Пеев Харбалиев“. Тук се съхраняват двадесет и шест от първите български ордени „За храброст“ и „Св. Александър“ за възнаграждение на лицата проявили мъжество, храброст и героизъм по време на Руско-турската освободителна война от 1877-78 година.

Това са шест офицерски ордена „За храброст“ – III степен (II клас) и IV степен (I и II клас) с мечове и девет войнишки знаци на ордена „За храброст“, I – IV степен. 11

Те са учредени със специален указ на княз Александър Батенберг от 1 януари 1880 година в който се казва, че отличието е създадено, за да се възнаградят „заслугите на лицата, които са се отличили във войната (Руско-турската освободителна война 1877-78 година)“ и за поощрение „за в бъдеще на онези, които ще извършват подвизи на бойното поле“. 12

От следващият по старшинство орден „Свети Александър“, основан на 25 декември 1881 година в музейната колекция се съхраняват общо единадесет знака от Четвъртата степен на ордена (Офицерски кръст) без мечове с корона, с мечове по средата с корона, с мечове над кръста с корона, от Петата степен (Кавалерски кръст) с мечове над кръста с корона и от Шестата степен с мечове и гражданския знак. С ордена се награждават военни и граждански лица „за държавни заслуги, за храброст и в знак на лично благоволение“ от страна на монарха. 13 Също ценни реликви са и причисленият към ордена „Свети Александър“ медал „За заслуга“, от който в музейния фонд се съхраняват два сребърни знака. 14

Много ценен и рядко срещан в колекцията е един руски бронзов медал с форма на правилен кръст. На аверса: кръст в кръг от релефни спопчета лъчи, под него полумесец и изписани годините „1877-1878“. На реверса на четири реда разположен следния надпис „НЕ ЦАМ, НЕ НАМ, А ИМЕНИ ТВОЕМУ“ с лавров венец около него. 15 Този орден е

учреден на 17 април 1878 година в три емисии – сребърен, светлобронзов и тъмнобронзов. Сребърният медал се връчвал на защитниците на Шипченския проход и войните участвали в бойните действия на азиатските фронтове. Със светлобронзовия се награждавали руските бойци, доброволците и българското опълчение. А с тъмнобронзовия знак военнослужещите от тила, които не са участвали непосредствено в боевете.

В музейната колекция се съхраняват и юбилейни медали „За Освобождението 1877-1878 г.“ Във връзка с 50-годишнината от войната през 1928 година се учредява юбилейният медал „50 години от Освобождението на България от османско робство“. С форма на правилен кръг и на аверса: изобразени бюстове на цар Симеон и цар Борис III, до тях в три реда изписани имената им „Симеон и Борис III“ и годините „1893-927; 1918-1928; 1878-1928“. На реверса: в средата е изобразен кръгъл релефен щит с орнамент, в долния му край меч с острието надолу; около него в полукръг – копия и стрели; от двете му страни в три реда изписани годините: от ляво „927, 1878, 1918“ и отдясно „1927, 1928, 1928“; отгоре и отдолу в полукръг са изписани годините „893, 896, 904, 913, 926“ и „1879, 1885, 1908, 1912-13“. 16

Във връзка със 100-годишнината от Освобождението на България от османско иго се учредява юбилейен медал „100 години от Освобождението на България от османско робство – 1877-1878 г.“ – се казва в указа на Държавния съвет на НРБ от 22 февруари 1978 година, с който се учредява юбилейният медал. В колекцията на Смолянския музей се съхраняват два експоната. 17 На аверса има изобразени релефни щикове, разкъсали верига, които символизират освобождението на България от османско иго, а вляво – годината на Освобождението – „1878“. Върху реверса с релефни букви има надпис, посветен на юбилейното събитие – „100 ГОДИНИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ ОСМАНСКО РОБСТВО 3 Ш 1878 – 3 Ш 1978“. Горно – лъвче, а долу – лаврово венче. Автори на юбилейния медал, който е изработен в Държавния монетен двор, са скулптурите проф. Валентин Старчев и Марко Марков, а първите награждавания с отличието са извършени в навечерието на юбилейната 100 – годишнина – в дните преди 3 март 1978 година. В музейната сбирка „Просветното дело в Средните Родопи“ в град Златоград, се съхраняват и други интересни експонати, свързани с това паметно събитие. На последната страница на богослужебната книга „Неделник“ от 1840 година пришка съобщава, че „На 19 януарий 1878 лето в града ни влязоха руски войници в осем и половина часа по турски“. 18 Книгата принадлежала на Костадин Александров, виден златоградски просветител е ценно историческо свидетелство, което точно датира влизането на руските войски в селището. Другият ценен експонат, свързан с преминаването на освободителите през Златоград е джобен часовник, подарен на Михаил Тенев през 1878 година от руски офицер. Часовникът е производство на известния английски часовникар Джон Едуард Дент (1790-1853). 19

Ценни реликви от войната се съхраняват и в музейната сбирка в Орехово. Това са: печатът на командира от 61 Донски казачки конен полк, пушки образец „Кринка“ и „Бердана – 2“, руски офицерски саби и щикове трилинейни и четирилинейни, оригинални снимки на казаци, орденски кръст, носен от руски офицер от първа рота на 127 Козловски полк освободила с. Орехово. Тук се съхранява и сабята на Радио Овчаров, който първоначално е четник в дружината на Петко войвода, а след това се включва във войната като доброволец в руска част при боевете в Стара Загора. За проявен героизъм и себеотрицание руското командване го награждава с орден и сабя. Сабята е гравирани надпис „С НАМИ БОГ“ и също се съхранява в музейната сбирка в с. Орехово. 20 В спомените на съвременника на събитията ореховеца Илия Паунов се отбелязват и общите действия на местното население и руските части срещу сепклеровите метежници. „.....Като пристигнаха русите, всички момчета се записаха доброволци. Братушките ни раздадоха пушки и щикове, учиха ни да стреляме, да влизаме на бой с нож. Разпределяха ни по постове – един братушка и един пашенец“. 21

В музейните сбирки в град Девин и с. Широка лъка също се пазят руски бойни саби, тесаци, щикове и огнестрелно оръжие.

Интересна и ценна сред реликвите, съхранявани в частни колекции на територията на Смолянския регион е и иконата „Казанската света Богородица“, подарена от руски офицер на малката Калина, дъщеря на известния кехая Сивко Чакъров при влизането им в с. Момчиловци през януари 1878 година. Тя и до днес се пази като скъпа реликва и покровителка на Радичевия род в село Момчиловци и е представена с тяхното любезно съдействие на наши изложби по повод на Националния празник на България – 3 март.

И днес, повече от век след това велико историческо събитие, тези свидни реликви, съхранявани в Смолянския Исторически музей, музейните сбирки и частните колекции, напомнят за храбростта, себеотрицанието и великата саможертва на руските и български войни.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Митев, Пламен. Българското възраждане., С., 1999, с.151
2. Ставрев, Георги. Освободителният поход в Родопите през 1878 година. – В: Освобождението на България и руската общественост. Летопис на дружбата. Т. 1, С., 1971, с. 121, 140
3. ИМ – Смолян, Инв. № ОС35; ОС36; ОС37; ОС19
4. ИМ – Смолян, Инв. № ОС70
5. ИМ – Смолян, Инв. № ОС8; ОС88; ОС93; ОС130/1,2; ОС131
6. ИМ – Смолян, Инв. № ОС137/1,2; 288
7. ИМ – Смолян, Инв. № ОС33
8. Попконстантинов, Христо. Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 година. Черти от живота и подвигите му. Пловдив. 1888 г.; Маронската битка в 1878 година. Материали по новата история на Родопите. Варна. 1889, с. 5, 14
9. ИМ – Смолян, Инв. № ОС12; ОС21; ОС34
10. ИМ – Смолян, Инв. № ОС86; ОС94; ОС105; ОС107; ОС124; ОС157
11. ИМ – Смолян, РПХ – 9/1,2; 010; 011/1,2; 012; 013/1,2,3; 014/1,2; 015/1,2,3; 016
12. Петров, Тодор. Българските ордени и медали. ВИ. С., 2002, с.61
13. ИМ – Смолян, РПХ – 01; 02; 03; 04/1,2; 05/1,2; 06/1,2; 07/1,2
14. ИМ – Смолян, РПХ – 038; 039
15. ИМ – Смолян, РПХ – 059/1,2
16. ИМ – Смолян, РПХ – 069/1,2,3
17. ИМ – Смолян, РПХ – 210/1,2
18. Музейна сбирка „Просветно дело в Средните Родопи”, град Златоград, Инв. № 396
19. Пак там, Инв. № 303
20. Калинов, Атанас. Орехово. С., 1988, с. 66
21. Пак там, с. 73